

PETRA NACHTMANOVA İLE TÜRKÇE VE TÜRKÜLER ÜZERİNE

Tayfun Haykır

■ *Vefatının 50. yılında Âşık Veysel'i saygı ve özlemle anıyoruz...*

Petra Hanım, öncelikle söyleşi davetimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederek söyleşimize başlamak isterim. Türkçeyi sonradan öğrenip elinde bağlaması, dilinde türkülerle dünyayı gezen birisiniz. Bu yönüyle bakıldığında çok ilginç ve bir o kadar da dikkate değer bir hikâyeniz var. Bunları konuşmaya başlamadan önce rica etsem kendinizi tanıtır mısınız?

Merhaba, öncelikle bu davetiniz için ben teşekkür ederim. Türkçe öğrenen bir Avrupalı olmak çok güzel bir şey; her taraftan takdir ifadeleri, güzel sözler işitiyorsun, edebiyat fakültesinden dahi sana yazıyorlar... Keşke İngilizce ya da Fransızca öğrenen ve piyano çalan Türkiyeliler bizde bu kadar ilgi ve takdir görseydi. Bazı şeyleri normalleştiriyoruz ama baktığınızda emek aynı, heves aynı, sadece yön farklı... Dünyadaki bu dengesizliği asla unutmamız lazım.

Ben Viyana'da doğdum. Annem seksenli yılların başında Polonya'yı terk edip Avusturya'ya yerleşti. Babam Çek, Praglı bir caz müzisyeni. Viyana'da okulu bitirip İngiltere'ye üniversite okumaya gittim. Sonra Berlin'e yerleştim. Bağlamayla ve Anadolu kültürüyle tanışmam bu şehirde oldu. Viyana'da da bağlama var, kendini hissettiren bir Türk kültürü var tabii, ama onu o zaman görmemiştim.

Sayın Nachtmanova bildiğim kadarıyla siz ana diliniz ve Türkçenin yanı sıra başka yabancı diller de biliyorsunuz. Dil öğrenmeye karşı özel bir ilginiz, yeteneğiniz mi vardı? Peki, bunlardan biri olarak genelde Türk kültürüyle, özelden ise Türkçeyle tanışmanız nasıl oldu? Zihninizdeki ve gönlünüzdeki izleriyle Türk kültürü ve Türkçeye dair kanaatlerinizi bizimle paylaşır mısınız?

Yukarıda da söylediğim üzere annem Polonyalı dolayısıyla ana dilim Lehçe, sonra Almanca ve Çekçe öğrendim. Göçmen çocukları

için iki ya da üç dille büyümek çok normal bir şey. Ben de dil öğrenmeyi hep çok sevdim. Her dille insan kendini yenileyebiliyor, hayatına yeni bakış açıları ekliyor, dolayısıyla birçok açıdan zenginleşiyor. Benim Türkçe öğrenmeye dair hiçbir planım yoktu. Beni bu yola çeken müzikten etkilenmem oldu. Bağlamayla tanıştıktan sonra türküleri ve özellikle “deyiş”leri anlayabilmek için Türkçe öğrenmeye başladım.

Bağlamayı tanımadan ve Türkiye Türkçesini öğrenmeden daha önce Uygur müzikleriyle de tanışmışım, Çin’de üniversitedeyken müziğin peşinde Kâşgar’a da gitmişim. Sonra Berlin’de Humboldt Üniversitesinde Orta Asya Bilim Bölümünde Özbekçe öğrenmeye başlamışım.

Hint-Avrupa dil ailesi mantığına sahip birinin Türkçe öğrenmesi ilk başlarda zor, ama öğrendikçe dünyalar açılıyor. İnsan mantığını nasıl kullanabilir, aynı şeyi düşünmek için kaç tane yol var, dil ve ona göre o dili üreten düşünce şekli ne kadar güzel, ne kadar pratik, ne kadar komplike, ya da ne kadar farklı olabilir... Türkçe bana ilk zamanlarda çok mantıksız geldi, çünkü bazı şeyler benim öğrendiklerime, önceki bilgilerime ve mantığıma tersti. Ama aslında çok pratik. Şimdi bazen o pratikliği konuştuğum başka dillerde arıyorum. Tabii hâlâ anlamadığım cümle yapıları da var...

Efendim, Türk kültürü ve Türkçeden sonra Türklerin millî çalgısı bağlama ve türkülerimiz ile yolunuz nasıl kesişti? Bağlama ve onun eşliğinde icra edilen türkülerimizin sizin gönlünüzde, dilinizde ayrı ve özel bir yere sahip olduğunu sizi tanıyanlar iyi biliyorlar. Bir Avrupalının nazarında kendi kültür dairesinin dışından bir dilin, bir çalgının ve ezgilerin dünyasına nasıl girdiniz, bu benzerine rastlaması pek mümkün olmayan sıra dışı hâli nasıl anlatırsınız?

Ben Berlin'de bağlamayla tanıştım. Ama onu Türk dünyasıyla ilişkilendirme miştim. Daha geniş bakınca çalgıların tarihi hep ortak bence. Kesinlikle Moğollar, Hintler, Farslar, Kürtler, daha da geniş bakınca başka halklar bu çalgıyı, ya da buna benzer bir çalgıyı paylaşıyorlar, kullanıyorlar. Çünkü çalgılar elden ele kolay geçebiliyor. Fakat söz öyle değil. Benim için ilginç olan zaten bağlamanın ötesinde "söz". Değiş elden ele değil, dilden dile geçer. Onu anlamak gerekiyor. Koşma şeklinde yazılan destanlar, deyişler, türküler dilden dile bugüne kadar nasıl aktarıldı hayranlıkla bakıyorum. Ortak bir hazine. Bağlama çalmaya başladıktan sonra felsefik derinliği olan şiirlerle karşılaştım âdeta onların içine düşmüş oldum ve onları anlamaya çalıştım. Benim hikâyem aslında bu kadar. İnsanı ve insanlığı güzel ve korkunç taraflarıyla anlatan halk edebiyatının derinliğine düştüm. Ben ilk değilim, son değilim ve tek değilim... Hep başka kültürlerden araştırmacılar ve müzisyenler bu sözlerin peşine düşüyordu, ama doğru çok yaygın değil. Ona ulaşmak çok zaman ister diye düşünüyorum.

İnternet kanalınızdaki videolarınız izlendiğinde bozlaktan, âşık atışmasına; oyun havasından, deyişlere varıncaya kadar hem sazı -çok değişik türlerini, formlarını- ustalıkla kullanıp hem de türkülerimizi aslına son derece uygun bir şekilde söyleyerek icra edebiliyorsunuz. Bu bağlamda bir müzik eğitimi aldınız mı? Sanırım Yüce Yaratan'ın herkese lütfetmeyeceği birden çok özellik sizde yekvücut olmuş. İcralarınızda sazı ve sözü harmanlarkenki duygu hâlinizi tanımlayabilir misiniz? Türkülerimizin edebî derinlikleri sizi nasıl etkiliyor? Söz buraya gelmişken sizi en çok etkileyen türküler ve ozanlarımızı da anarak sorumuzu yanıtlayabilir misiniz?

Çok nazıksınız. Ben aslında sadece kısa sap bağlamayı çalabiliyorum. Uzun sap başka bir dünya, ona yeni başladım. Ben Berlin'de Nevzat Akpınar ve Taner Akyol hocalarımdan ilk eğitimimi aldım. Türkiye'de Erdem Şimşek ve Engin Arslan hocalarımla çalışma fırsatım oldu. Daha önce obua çalıyordum ve biraz şan eğitimim vardı ama hiç konservatuara gitmedim. Ayrıca Türkiye'de meşk konseptini, geleneğini gördüm. O, Avrupa kültürlerinde pek olmayan bir şey ve bir müziği öğrenmek ve hissetmek için bence en değerli yöntem.

"The Saz" adlı bir belgeseliniz var. Aslında hikâyenizin büyük bir kısmını orada çok profesyonelce izah ediyorsunuz. Tabiri caizse sazın peşine düşüyorsunuz ve Berlin'den Horosan'a kadar gidiyor, iz sürüyorsunuz. Neydi sizi yola düşüren, yolda bulduklarınız neydi ve yolun sonunda maksudunuza erişebildiniz mi? Bu sorular ekseninde belgeselinizin hikâyesini bizatihi sizden dinleyebilir miyiz?

Ben bağlamayla Berlin'de tanıştım. Etrafımdaki arkadaşların çoğu Sivaslı ya da Erzincanlıydı. Ama "Aslında Horasan'dan geldik." diyorlardı. Bağlama da oradan gelmiş, öyle söylüyorlardı. Bir de rahmetli Hasan Saltık da bana demişti ki "Sazın peşinde bir yolculuk yapmak istiyorsan Horasan'a kadar gitmen lazım." Tabii tarihî Horasan nerede? Nereye gideyim?

Türkmenistan'da ve Özbekistan'da çekim yapmak çok zor, neredeyse imkânsız, Afganistan'a gitmek de mümkün değil. Doğu İran'da Horasan ilçesi var, onun başkenti Meşhed. İşte oraya kadar gidebildik. Yolda müzik dışında en güzel şey insanlarla sohbet, sofrada oturmak, doğaya bakmak, toprağı, ağaçları görmek, bir köy domatesi yerken gerçekten domates tadını almaktı... Ben hayatım boyunca şehirlerde yaşadım, doğayı özlemek insanın içinde varoluşu gereği var. Bazı insanların hâlâ doğaya ne kadar bağlı olduklarını, doğayla iç içe yaşadıklarını görmek apayrı bir deneyim oldu benim için.

Bosna'dan geçip Arnavutluk'a, İstanbul'a uğrayıp sonra her biri müzikal manada çok önemli merkezler olan Toroslar, Kırşehir, Sivas, Tunceli, Erzurum'u gezdik; sonra Gürcistan'daki Karapapakları, Azerbaycan aşıklarını, İran'a girip Kirmanşah'taki Kürt Yarsan ustalarını, Günbed'deki Türkmenleri ziyaret ettik ve en sonunda Horasan'ı gördük. Horasan'da bir sürü halk var, Horasan Türkleri, Kürtler, Farslar hepsi kendine göre tasarladığı çalgıyı biraz farklı bir şekilde çalıyor. Maalesef zamanımız çok kısıtlıydı. Üç ayda her yerde yeterince vakit geçirmemiz mümkün değildi. Bazı sahneler maalesef filme hiç girmedi. Bir yıllık çekim yapsaydık muhtemelen yine yetmedi derdim. Bu kadar büyük bir zenginlik tek bir belgesele sığmaz.

Belgeselinizi izlediğimde iki sahne beni açıkçası çok etkiledi. Bunlardan ilki Âşık Veysel'in kabrini ziyaret ettiğiniz sahne... Veysel'in mezar taşını karşınıza alıp eskilerin tabiriyle onunla "ruberu" olduğunuz an... Kabrin başından ta göğe yükselen bir tazarru gibi "Dünyada Tükenmez Murat Var İmiş" deyişiniz ve bir yandan bağlamanızla hemhâl oluşunuz. Diğeri de belgeselin sonuna yaklaşırken Azerbaycan'dayken ekip arkadaşınız Floret ile karşılıklı bağlama çaldığınız sahne. "Yâr!", "Âh!" nidalarını hançerenizi dalgalandırarak uzunca havalandırmanız. Bu dalgalandırma Azerbaycan türkülerinin çok karakteristik bir özelliği, ancak bir yabancıнын (yabancı yerine başka bir kelime bulamadığım için affınıza sığınarak söylediğimi belirtmek isterim) dilinde nasıl bu kadar kusursuz icra

edilebiliyor? Bunu anlayabilmek gerçekten güç. İki sahneyi dikkate alarak neler söylemek istersiniz?

Âşık Veysel benim için çok özel, çünkü benim için Türkçeye giriş Veysel'dir. İlk Türkçe okuduğum sözler ve cümleler Âşık Veysel'dendi. Bu konuda kendimi çok şanslı hissediyorum. Bu kadar evrensel mesajları koşma formunda okumak, söylemek, bağlama eşliğinde icra edebilmek çok huzurlu bir şey. Türkçe benim anadilim olmadığı için ve Türk kültürü hakkında ilk başta nerdeyse hiç bilgim olmadığı için Âşık Veysel'e tamamen ön fikirsiz/ön yargısız yaklaşabildim. Ve o benim dünyamı değiştirdi. Başka âşıklara göre onun sözlerini daha çabuk anlayabildim. Dili çok sade gibi, ama çok derin. Onu siz benden çok daha iyi biliyorsunuz. Âşık Veysel'in torunu Nazender Hanım ile büyük ozanın kabrini ziyaret etmek, orada bir an paylaşmak, bir deyiş söylemek çok özeldi. Sözle zor anlatılır. Ya da onu anlatmak için Türkçem yetmiyor.

Azerbaycan'daki sahne konusunda ise doğaçlama benim için hâlâ zor bir şey. Adım adım deniyorum. Batı'da müzik eğitimi usta-çırak veya meşk şeklinde değil, akademik şekilde yapılıyor. Keşke 5 yaşımıdayken Türkiye'de müzikle tanışsaydım. Her şeyin değeri var ama ben o usta-çırak eksikliğini bizim kültürümüzde çok hissediyorum. Gerisi duygu...

Yine belgeselinizde dikkatimi çeken birkaç ayrıntıyı gündeme getirip yavaş yavaş söyleşimizi nihayetlendirmek istiyorum. Türkiye'yi gezerken "Saz halkın çalgısı." diyorsunuz. Dikkatimi çeken bir diğer cümle de "Bu çalgı insana tevazuu öğretiyor.". Halkı anlamak, halktan olmak ve tevazuu elden bırakmamak namına Türkçe, türküler ve bağlama sizin gönlünüze nasıl dokundu, bunları tanıdıktan sonra hayatınızda değişiklikler oldu mu?

Fark ettiğim kadar bu çalgının çok önemli bir sosyal rolü var. Anadolu'da özellikle hem Alevilerde hem de Alevi olmayan çevrelerde bağlamanın kendine göre farklı bir statüsü var. Söylediğiniz hasletlere dair tabii ki bağlama ve türkülerin yeri çok farklıdır bende.

Petra Hanım, "The Saz" adlı belgeselinizden sonra Türk kültürüne katkı sağlayacak yeni projeleriniz var mıdır? Bu bağlamda da eklemek istediklerinizi öğrenmek isteriz.

Benim hayalim hep büyük bir "Saz Festivali"ydi. Sartlar izin verirse öyle bir proje gerçekleştirmek isterim.

Sevgili Petra Hanım, sorularımızı yanıtlayıp Türk kültürü, Türkçe ve bağlama üzerine çok özel bir söyleşi gerçekleştirmemize katkı sağladığınız için size şahsım, okurlarımız ve Türk Dili dergisi adına çok teşekkür ediyorum. Bağlamanızdan çıkan ezgilerinizle, o güzel sesinizle nice yıllar türkülerimize nefes olursunuz umarım.

Ben de sizlere çok teşekkür ederim. Okurlara da selam ve sevgilerimi gönderiyorum.